

Ryszard Skrzyniarz

Zakony diecezji kieleckiej w latach 1805-1818

Kieleckie Studia Teologiczne 4, 33-49

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ryszard Skrzyniarz – Lublin

ZAKONY W DIECEZJI KIELECKIEJ W LATACH 1805–1818

Większość placówek zakonnych na terenie nowo powstałej diecezji kieleckiej w 1805 r. istniało od średniowiecza. Kilka z nich ulokowało tu swoje domy w XVII w., a tylko nieliczne placówki powstały w XVIII wieku¹.

Zakony męskie już od średniowiecza angażowały się w duszpasterstwo, pracując w ramach struktur diecezjalno-parafialnych, prowadząc parafie, a nawet szpitale. Aby dobrze zorganizować działalność duszpasterską i rozwijać swoją duchowość, zakony kładły szczególny nacisk na kształcenie zakonników we własnych szkołach klasztornych oraz na studiach uniwersyteckich. Pomocą w pracy duszpasterskiej i zdobywaniu wiedzy miały służyć bogate księgozbiory klasztorne, np. u benedyktynów na Świętym Krzyżu, cystersów w Sulejowie i Wąchocku, bożogrobców w Skaryszewie, kanoników regularnych laterańskich w Kraśniku, franciszkanów, dominikanów oraz paulinów².

¹ Zobacz tabelę na końcu artykułu, a także P. P. Gach, *Zakony w diecezji kieleckiej 1805–1914*, „Nasza Przeszość”, 59 (1983), s. 165–213.

² Z terenu Małopolski działalność duszpasterska zakonów w średniowieczu została zasygnalizowana w publikacji R. Skrzyniarz, *Duszpasterstwo zakonów na terenie Małopolski w średniowieczu*, w: *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i we wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce – Gdańsk 2001, s. 167–191. Działalność duszpasterską w drugiej połowie XVIII w. omówił J. Flaga, *Działalność duszpasterska zakonów w drugiej połowie XVIII wieku 1767–1772*, Lublin 1986; tenże, *Duszpasterstwo zakonów u progu epoki oświecenia*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 25 (1982), nr 1 (97), s. 39–57; tenże, *Udział zakonów w duszpasterstwie w świetle materiałów ankiety zakonnej nuncjusza Giuseppe Garampiego z lat 1773/4*, „Folia Societatis Scientiarum Lublinensis”, 27 (1985), z. 1, s. 69–77. Zaś okres od końca XVIII do początku XX w. omówił P. P. Gach, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, Lublin 1999.

1. Duszpasterstwo zakonne

Wszystkie zakony w różnym stopniu uczestniczyły w prowadzeniu działalności duszpasterskiej w podległych im parafiach, a te, które takich nie posiadały, prowadziły działalność duszpasterską wśród okolicznej ludności, pątników oraz duszpasterstwo indywidualne.

Benedyktyni prowadzili działalność duszpasterską w należących do nich kościołach. Specyficzny charakter miało duszpasterstwo klasztoru na Łyścu, gdzie ich działalność duszpasterska była związana z kultem relikwii Drzewa Krzyża Świętego. W 1808 r. w klasztorze łysogórskim pracowało i modliło się 34 zakonników, z czego 20 było kapłanami. W 1812 r. było już tylko 16 zakonników, w tym 11 kapłanów, a w 1818 r. w klasztorze przebywało 27 zakonników, z czego było 18 księży, 7 kleryków i 2 braci³. W 1810 r. w Sieciechowie znajdowało się 20 benedyktynów⁴.

Kanonicy regularni laterańscy oddali się kultowi liturgicznemu i działalności duszpasterskiej. W zawiadowanych przez nich prepozyturach prowadzili duszpasterstwo ze szczególnym uwzględnieniem kaznodziejstwa⁵. W 1810 r. w Kraśniku żyło i pracowało 6 kanoników⁶.

Życie kontemplacyjne norbertanów dopuszczało pewne formy aktywnej działalności duszpasterskiej, ale norbertanie nie rozszerzyli jej poza kaznodziejstwo⁷. Najczęściej pełnili funkcje kapelanów przy klasztorach gałęzi żeńskiej⁸. W Krzyżanowicach w 1810 r. było 2 norbertanów, zaś w Busku spotykamy tylko jednego⁹.

Od około połowy XIII w. zauważalne są tendencje do podejmowania przez cystersów działalności duszpasterskiej¹⁰. W 1810 r. w klasztorze w Su-

³ Por. P. P. Gach, *Opactwo i sanktuarium Świętego Krzyża w epoce kasat zakonnych (XVII–XIX wieku)*, w: *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski, R. Gryz, Kielce 2000, s. 154, 161.

⁴ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

⁵ Por. J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, w: *Kościół w Polsce*, red. tenże, t. 1, Kraków 1966, s. 505–506, 509–510; K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Ełk 1999, s. 27, 30.

⁶ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

⁷ Por. J. Rajman, *Krzyżys polskich klasztorów norbertańskich w XIV–XV wieku*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 30; S. Trawkowski, *Między herezją a ortodoksją. Rola społeczna premonstratensów w XII wieku*, Warszawa 1964, s. 52, 130–141, 148–153.

⁸ Por. K. Łatak, *Kanonicy regularni...*, dz. cyt., s. 32.

⁹ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

¹⁰ Por. A. M. Wyrwa, *Powstanie zakonu cystersów i jego rozwój na ziemiach polskich w średniowieczu*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae. Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, Poznań 1999, s. 48.

lejuwie przebywało 11 zakonników, w Wąchocku było ich 27, zaś w Koprzywnicy zamieszkiwało 9 zakonników¹¹.

Kameduli nie zaangażowali się w działalność duszpasterską ze względu na regułę. W Szańcu w 1807 r. było 5 księży, 1 kleryk, 2 laików¹², w 1810 r. było 6 zakonników, a w 1812 r. 3 księży, 1 kleryk i 1 brat¹³, zaś w Rytwianach było 8 kamedułów i 2 laików¹⁴.

Charakterystycznym elementem duszpasterstwa zakonu bożogrobców był kult Grobu Pańskiego. Bożogrobcy w prowadzonych przez siebie parafiach propagowali nabożeństwo wielkotygodniowe i kult Grobu Chrystusa¹⁵. Wyodrębniający się w ich duszpasterstwie rys pasyjny z motywami paschalnymi, w którym kładziono szczególny akcent na tryumfalne Zmartwychwstanie Chrystusa, przyciągał wiernych z parafii i okolic. Centralnym motywem ich duszpasterstwa stała się męka, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa¹⁶. We Wrocieryżu w 1810 r. było 2 bożogrobców, a w Skaryszewie 4, zaś jednego spotykamy pracującego w parafii Zagość¹⁷.

Działalność duszpasterska dominikanów i franciszkanów była związana z realizacją głoszenia słowa Bożego.

Franciszkanie poszli jeszcze dalej, stwarzając silną więź z miejscową społecznością poprzez kultu rodzimych świętych, wywodzących się najczęściej z ich zakonu. Prowadzili procesje pokutne, bractwa, Misteria Męki Pańskiej, kult Matki Boskiej Bolesnej i Niepokalanej. Oddawali się działalności apostołskiej, organizując rekolekcje i misje ludowe. W 1810 r. w Chęcinach w klasztorze franciszkanów było 4 kapłanów¹⁸, zaś w klasztorze w Smardzewicach przebywało 7 zakonników¹⁹. W tym samym roku u reformatów w Pińczowie było 9 zakonników, 7 braci studentów i 6 laików, zaś w Stopnicy – 10 zakonników, 7 braci studentów i 5 braci laików²⁰. W Nowym Mieście było 6 franciszkanów, w Zawichoście 3, a w Puszczy Solskiej było 3 zakonników²¹. W tym

¹¹ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

¹² Por. Akta zakonne OO. Kamedułów w Szańcu. R. 1802–1828, ADK, sygn. OK-1d, k. 45v–46v.

¹³ Por. tamże, k. 83v–84.

¹⁴ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

¹⁵ Por. P. Pękalski, *O początku, rozkrzewianiu i upadku Zakonu XX. Kanoników Stróżów św. Grobu Jerozolimskiego*, Kraków 1867, s. 43.

¹⁶ Por. R. Skrzyniarz, *Duchowość zakonu bożogrobców*, w: *Ludzie – Kościół – Wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna)*, Warszawa 2001, s. 52–55.

¹⁷ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. tamże.

²¹ Por. tamże.

samym czasie u reformatów w Sandomierzu przebywało 5 zakonników i 6 laików, a w Solcu nad Wisłą żyło i pracowało 8 zakonników i 4 laików, zaś w Kazimierzu Dolnym było 9 zakonników i 5 laików²².

Dominikanie byli wytrawnymi głosicielami słowa Bożego, prowadząc rekolekcje, misje ludowe oraz nauki dla młodzieży. W 1810 r. w Opatowcu prowadziło działalność duszpasterską 4 dominikanów, w Wysokim Kole 7 zakonników, w Sandomierzu 5, w klasztorze w Klimontowie było ich 4, a w Janowie Lubelskim przebywało 6 zakonników²³.

Bernardyni natomiast osiedlali się przede wszystkim na przedmieściach dużych miast, z wyjątkiem klasztoru Świętej Katarzyny, który leżał na terenie puszczy i miał charakter eremu²⁴ – ci ostatni pomagali w pracy duszpasterskiej benedyktynom na Łysej Górze, szczególnie w sprawowaniu sakramentu pokuty dla przybywających pielgrzymów. Bernardyni zajmowali się przede wszystkim pracą duszpasterską wśród ludności wiejskiej – napływającej do miast, ale także wśród rzemieślników zamieszkujących przedmieścia²⁵. W 1810 r. w klasztorze w Świętej Katarzynie pracowało 4 zakonników i 2 laików²⁶. Bernardyni na Karczówce roztaczali działalność duszpasterską wśród górników z okolicznych kopalń; w klasztorze znajdowała się wykuta w bryle galeny figura św. Barbary, patronki górników. W latach 1810–1811 żyło tam 4 kapłanów i 3 laików²⁷. W Piotrkowicach w 1810 r. było 5 bernardynów²⁸. W klasztorze w Kazanowie przebywało 5 zakonników i 3 laików, zaś w Wielkiej Woli było ich 11. W Radomiu w tym samym czasie było 13 zakonników, w Opatowie 4, a w Józefowie nad Wisłą mieszkało i pracowało 6 zakonników, 2 kleryków i 2 laików²⁹.

Również paulini od średniowiecza włączyli się w działalność duszpasterską poprzez kaznodziejstwo, bractwa i szkolnictwo. W Pińczowie w 1810 r. było 5 zakonników³⁰.

²² Por. tamże.

²³ Por. tamże.

²⁴ Por. M. Maciszewska, *Klasztor bernardyński w społeczeństwie polskim w latach 1453–1530*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole – Wrocław 1996, s. 145; też, *Klasztory bernardyńskie w miastach Królestwa Polskiego i Księstwa Litewskiego w latach 1453–1514. Procesy fundacyjne i lokalizacja*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław – Opole 2000, s. 567–579.

²⁵ Por. Maciszewska, *Klasztor bernardyński w społeczeństwie...*, dz. cyt., s. 148.

²⁶ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

²⁷ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r. i 1811 r.

²⁸ Por. Elenchus diecezji kieleckiej z 1810 r.

²⁹ Por. tamże.

³⁰ Por. tamże.

Pracę duszpasterską podejmowali także księża z kongregacji św. Filipa Neri w Studziannej, w 1810 r. było ich tam jedenastu³¹. Od 1726 r. do lat czterdziestych XIX w. w Kielcach w seminarium pełniło funkcję profesorów około 90 księży komunistów, zwanych bartoszkami. Zdobywali wykształcenie na wyższych uczelniach w Polsce i poza jej granicami, prowadząc później zajęcia dydaktyczne w kieleckim seminarium³².

a) liturgia

Liturgia stanowi istotny element w pobożności ludzi każdej epoki. To jej bogata oprawa (śpiewy, procesje, inscenizacje liturgiczne) ściągała wiernych do kościołów klasztornych.

U benedyktynów były to uroczyste procesje i śpiewy. Głoszenie Ewangelii i przewodniczenie liturgii odbywało się z tronu ustawionego w głębi absydy kościoła. Liturgię zamykało uroczyste błogosławieństwo na końcu mszy świętej³³. Również życie codzienne cystersów łączyło się z liturgią i było jej podporządkowane, a liturgia nadawała rytm wszystkiemu.

Liturgia u bożogrobców wypływała z ich duchowości nawiązując do motywu zmartwychwstania. Każda niedziela była traktowana jako pamiątka zmartwychwstania Chrystusa. Obrzędy, ceremonie i modły tego rytu były wprost zaczerpnięte z liturgii kościoła Grobu Świętego w Jerozolimie. Najważniejsze uroczystości przypadały na Wielki Tydzień. Uroczystą oprawę miało nabożeństwo odpustowe w II niedzielę po Wielkanocy, kiedy przypadało święto Grobu Pańskiego z przypisanym do niego odpustem³⁴. Bożogrobcy byli propagatorami wielkotygodniowego dramatu liturgicznego, takiego jak: *Mandatum Domini*, *Depositio* i *Elevatio Crucis*, a także *Visitatio Sepulchri*³⁵. W kościołach należących do zakonu uroczystość obchodzono poświęcenia miechowskiego kościoła (15 sierpnia), a także święta patronów zakonu.

Franciszkanie w liturgii zwracali szczególną uwagę na kult świętych czczonych w zakonie i w Polsce. Przejęli również wszelkiego rodzaju inscenizacje

³¹ Por. tamże.

³² Por. D. Olszewski, *Środowisko teologiczne seminarium kieleckiego. Ewolucja historyczna*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1727–2002. Księga jubileuszowa*, red. D. Olszewski, R. Kuligowski, K. Gurda, Kielce 2002, s. 21–27.

³³ Por. P. Szaniecki, *Tyniec*, Kraków 1980, s. 68–70.

³⁴ Por. Akta wizyty pod rządem diecezją J.O. Michała Jerzego Ciołka Xiążęcia Poniatowskiego [...] w roku 1783 odprawioney wypisane, Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie, AV 54, k. 343.

³⁵ Por. J. J. Kopeć, *Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Studium nad pasyjnymi motywami i tekstami liturgicznymi*, Warszawa 1975, s. 271–272.

związane z uroczystymi świętami. Urządzali w kościołach lub przed nimi szopkę bożonarodzeniową i misteria pasyjne. Poprzez inscenizacje potrafili nadać nowe wartości świętom, które były najważniejsze dla każdego wierzącego. Uplastycznienie Bożego Narodzenia i Triduum Paschalnego pozwalało przybliżyć wartości chrześcijańskie prostym ludziom, którzy ściągali do kościołów przez nich prowadzonych.

Dominikanie w Opatowcu prowadzili nauki duchowne, zachęcając do nabożeństw. Organizowali także nauki duchowne i ćwiczenia dla młodzieży, rozwijając w niej religijność. Ponadto pomagali proboszczom w pobliskich parafiach w spowiedzi i głoszeniu kazań³⁶.

Bernardyni natomiast przyczynili się przede wszystkim do powstania wielu pieśni religijnych w języku polskim i łacińskim na użytek kultu. Były to sekwencje na uroczystości Zmartwychwstania Pańskiego, Zesłania Ducha Świętego, Bożego Narodzenia, Wniebowstąpienia Pańskiego oraz na uroczystości ku czci Matki Boskiej i świętych³⁷. Na przykład w Piotrkowicach, jak napisał hrabia Joachim Tarnowski: „w kościele księży bernardynów, nauki duchowe w każdą niedzielę i święta nie są zaniedbane”³⁸, a „nabożeństwa w czasie oznaczonym czynione”³⁹. Z kolei klasztor na Karczówce prowadził duszpasterstwo górników, skupione wokół ich patronki – św. Barbary⁴⁰.

Duszpasterstwo kanoników laterańskich w dużej mierze realizowało się na codziennym sprawowaniu liturgii. Podstawą nabożeństw w ich kościele było *officium divinum*, czyli chórowy śpiew brewiarza oraz msza św., w których uczestniczyli również wierni⁴¹.

b) kaznodziejstwo

Istotnym elementem duszpasterstwa było kaznodziejstwo. W średniowieczu niski poziom intelektualny kleru diecezjalnego spowodował, że kaznodziejami parafialnymi byli dominikanie i franciszkanie. Jednak reformy przeprowadzone na Soborze Trydenckim i utworzenie seminariów duchownych powoli podniosło poziom wykształcenia księży diecezjalnych, którzy sami zaczęli głosić

³⁶ Por. Akta OO. Dominikanów w Opatowcu. R. 1802–1825, ADK, sygn. OK-1c, k. 13.

³⁷ Por. E. Lenart, *Franciszkański ryt*, Encyklopedia Katolicka, t. 5, Lublin 1989, kol. 573–574.

³⁸ Akta Zakonu OO. Bernardynów w Piotrkowicach. R. 1802–1827, ADK, sygn. K 151.

³⁹ Tamże, k. 161.

⁴⁰ Por. Akta OO. Bernardynów na Karczówce. R. 1809–1896, ADK, sygn. OK-1b, k. 3v.

⁴¹ Por. J. J. Kopeć, *Męka Pańska...*, dz. cyt., s. 273.

(z różnym skutkiem) kazania. Kaznodzieje zakonni zaś stali się pomocni w kościołach parafialnych, najczęściej w czasie odpustów, misji czy innych uroczystości, które wymagały wsparcia w głoszeniu kazań.

Franciszkanie zaangażowali się w głoszenie słowa Bożego. W klasztorze w Chęcinach poświadczony był kaznodzieja, a „poprzez nauki i kazania (...) budowali lud i do zbawienia ludzkich dusz się przyczyniali”⁴². Kazania głosili reformaci z Pińczowa, gdzie według spisu z 1812 r. występuje kaznodzieja⁴³, podobnie było w Stopnicy, gdzie w 1813 r. zanotowano obecność kaznodziei świątecznego i niedzielonego⁴⁴. W Nowym Korczynie według relacji z 1813 r. funkcję kaznodziei pełnił jeden z franciszkanów⁴⁵.

Od drugiej połowy XV w., kiedy to na ziemiach polskich pojawili się bernardyni, od razu włączyli się w duszpasterstwo przepowiadając słowo Boże.

Kazania głoszone również w sanktuarium świętokrzyskim. Prawdopodobnie działalność kaznodziejska benedyktynów rozpoczęła się wraz z otrzymaniem na początku XIV w. relikwii Drzewa Krzyża Świętego. Benedyktyni już od pierwszej połowy XV w. prowadzili działalność kaznodziejską. Kult relikwii Krzyża Świętego gromadził pielgrzymów, do których benedyktyni łysogórscy głosili kazania w języku ludowym⁴⁶.

Kanonicy regularni latereńscy od średniowiecza przykładali się do głoszenia kazań. Kazania były głoszone przez nich w niedziele i święta w czasie „summa missa” oraz po południu. Słuchaczami byli zakonnicy oraz wierni⁴⁷. W Kraśniku od średniowiecza do kasaty klasztoru (1864) znani są kaznodzieje, którzy głosili słowo Boże do wiernych parafii przez nich prowadzonej. Podobnie było u kanoników Grobu Bożego, którzy w prowadzonych przez siebie parafiach głosili coniedzielne kazania dla wiernych.

W placówkach zakonu paulinów również głoszone kazania w niedziele i święta dla ludzi przybywających do ich świątyń.

⁴² Akta Zakonu OO. Franciszkanów w Chęcinach. R. 1801–1865, ADK, sygn. OK-44/1, k. 10, 141.

⁴³ Por. Akta Klasztoru OO. Reformatów w Pińczowie. R. 1802–1872, ADK, sygn. OK-20/8, k. 24–24v.

⁴⁴ Por. Akta zakonne Klasztoru OO. Reformatów w Stopnicy. R. 1802–1858, ADK, sygn. OK-20/11, k. 11–11v.

⁴⁵ Por. Akta Zakonu OO. Franciszkanów w Korczynie R. 1798–1869, ADK, sygn. OK-44/3, k. 13v, 14.

⁴⁶ Por. M. Derwich, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa 1992, s. 524–527; R. Skrzyniarz, „Kazania świętokrzyskie” a duszpasterstwo benedyktynów łysogórskich w średniowieczu, w: *Klasztor na Świętym Krzyżu w polskiej kulturze narodowej*, red. D. Olszewski, R. Gryz, Kielce 2000, s. 79–81; tenże, „Kazania świętokrzyskie”. *Przepowiadanie w XIII wieku*, Lublin 2001, s. 36.

⁴⁷ Por. K. Łatak, *Kanonicy regularni...*, dz. cyt., s. 274.

c) sakramenty

Wszystkie kościoły zakonne będące parafialnymi udzielały swoim wierzniym sakramentów św., natomiast te, które takich praw nie posiadały, sprawowały niektóre sakramenty wobec okolicznej ludności lub pątników.

Benedyktyni łysogórscy sprawowali funkcje duszpasterskie wobec pielgrzymów i okolicznej ludności, mimo iż nie posiadali praw parafialnych. Słuchali oni spowiedzi, a w tym pomagali im księża diecezjalni i bernardyni ze Świętej Katarzyny, gdyż *Reguła* zabraniała benedyktynom spowiadania kobiet. Natomiast w przypadku rychłej śmierci pątnika, udzielali mu wiatyku⁴⁸.

Dominikanie w Polsce odegrali ogromną rolę szczególnie w propagowaniu spowiedzi i komunii wielkanocnej. Efektem ich działalności kaznodziejskiej było przystępowanie przez wiernych do sakramentów świętych, a zwłaszcza do sakramentu pokuty, i przyjmowanie Komunii świętej⁴⁹.

Kanonicy regularni w Kraśniku prowadzili duszpasterstwo parafialne. Do ich obowiązków parafialnych należało spowiadanie, udzielanie komunii św., chrztu, namaszczenia chorych.

2. Bractwa

Bractwa odgrywały znaczną rolę w pobudzaniu aktywności religijnej wierzniych. Zakładano bractwa pod wezwaniem osób i tajemnic boskich, maryjne, pasyjne, pod patronatem świętych oraz szczególnie rozpowszechnione bractwa szkaplerza⁵⁰. Takie bractwa znajdowały się również przy kościołach klasztornych, gdzie miały własne ołtarze.

W kościele w Janowie Lubelskim prowadzonym przez dominikanów od początku XVIII w. działało bractwo Szkaplerza NMP, a później św. Tekli, a także arcybractwo różańcowe⁵¹. Przy kościele w Józefowie nad Wisłą prowadzonym przez bernardynów od połowy XVIII w. istniały trzy bractwa: św. Franciszka (od 1759), Niepokalanego Poczęcia NMP (od 1759) i św. Anny (od 1744)⁵². Zaś w parafii w Opolu Lubelskim prowadzonej przez pijarów

⁴⁸ Por. R. Skrzyniarz, „*Kazania świętokrzyskie*” a duszpasterstwo benedyktynów łysogórskich..., dz. cyt., s. 76.

⁴⁹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin 1956, s. 255.

⁵⁰ Por. K. Kuźmak, *Bractwo kościelne*, Encyklopedia Katolicka, t. 2, kol. 1013–1020.

⁵¹ Por. *Diecezja Lubelska. Informator historyczny i administracyjny*, oprac. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 1985, s. 192.

⁵² Por. tamże, s. 259.

jeszcze od czasów przedrozbiorowych działało arcybractwo różańcowe⁵³. W Kraśniku przy kościele parafialnym kanoników laterańskich już od XVI w. działało bractwo maryjne, przemienione w 1609 r. na bractwo różańcowe. Członkowie bractwa mieli dwa razy do roku odbywać sesję generalną, w każdą sobotę uczestniczyć w wotywie brackiej, zaś w pierwszą niedzielę miesiąca mieli brać udział w procesji eucharystycznej wokół kościoła. Na początku XVII w. przeszczepiono z Krakowa bractwo Najświętszego Sakramentu i Pięciu Ran Pana Jezusa⁵⁴. W Skaryszewie u bożogrobców od końca XVII w. działało Bractwo św. Anny, a od XVIII w. Arcybractwo Różańca św., posiadały one własne ołtarze, przy których były odprawiane msze św. i nabożeństwa brackie⁵⁵.

3. Miejsca pątnicze i ośrodki kultu maryjnego i świętych

Człowiek potrzebuje wzorów, odniesienia do wyższych idei, a także wzruszenia, dlatego też od najdawniejszych czasów pielgrzymuje do miejsc świętych. Doskonałym miejscem są kościoły klasztorne jako ośrodki kultu pątniczego. Skupiały wiernych dzięki obrzędom liturgicznym i paraliturgicznym, misteriom, pasjom, kazaniom, pieśniom, modlitwom i możliwości uzyskania sakramentu pokuty. Kult świętych wraz z praktykami pątnicznymi i licznymi odpustami czynił kościoły klasztorne ośrodkami duszpasterstwa. W kościołach klasztornych starano się rozwijać kulty świętych miejscowych lub wywodzących się z danego zakonu, jeżeli zaś takich nie było sprowadzano relikwie, aby przyciągnąć do nich wiernych.

W średniowieczu na terenie Małopolski funkcjonowały trzy wielkie sanktuaria pątnicze prowadzone przez zakony. Były nimi: Miechów – bożogrobcy, Łysiec – benedyktyni i Jasna Góra – paulini. Dwa pierwsze były związane z kultem pasyjnym, natomiast ostatnie z kultem maryjnym.

Na terenie diecezji kieleckiej znalazło się jedno z najśłynniejszych w Polsce, ale i w Europie sanktuariów Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu. Benedyktyni już na początku XIV w. zorganizowali ośrodek pątniczy o zasięgu ogólnokrajowym wokół relikwii Drzewa Krzyża Świętego⁵⁶. Liczne grupy pielgrzymów przyciągała cudowna moc relikwii świętokrzyskiej. Przybywali do sanktuarium świętokrzyskiego, aby odpokutować swoje grzechy, dobrowolnie lub nakłonieni przez kapłana. Elementem przyciągającym pątników był

⁵³ Por. tamże, s. 263.

⁵⁴ Por. K. Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników regularnych laterańskich na przestrzeni dziejów*, Kraków 2002, s. 110.

⁵⁵ Por. J. Wiśniewski, *Dekanat radomski*, Radom 1911, s. 335–336.

⁵⁶ Por. M. Derwich, *Benedyktyński klasztor...*, dz. cyt., s. 438 i n., 518–521.

ceremoniał liturgiczny, egzorcyzmy i msze celebrowane przed częstkami Drzewa Krzyża Świętego. Dla licznie przybywających pielgrzymów były przewidziane odpusty. Pątnikom wydawano wodę i wino benedykowane, które uważali powszechnie za środki lecznicze⁵⁷. Wśród pielgrzymów byli przede wszystkim ludzie prości. Na Łysiec pielgrzymowali także władcy: Władysław II Jagiełło, Kazimierz IV Jagiellończyk, Jan I Olbracht, Zygmunt I Stary, Zygmunt II August. Pielgrzymowali tu również przedstawiciele wszystkich sławnych polskich rodów⁵⁸. Od XVI w. na skutek zawirowań społecznych, gospodarczych i zmiany pobożności średniowiecznej z pasyjnej na maryjną, sanktuarium świętokrzyskie stawało się powoli sanktuarium lokalnym, ważnym i licznie odwiedzanym, ale tylko przez wiernych z pobliskich parafii i okolic Gór Świętokrzyskich.

Oprócz tych sanktuariów znanych było jeszcze kilka o zasięgu lokalnym. Na terenie diecezji kieleckiej znajdowało się kilka ośrodków kultu maryjnego prowadzonych przez zakony. W Piotrkowicach od XVII w. rozwijał się kult Matki Boskiej Loretańskiej, w parafii bożogrobców we Wrocierzyżu od XVII w. czczono obraz Matki Boskiej Częstochowskiej, w Nowym Korczynie od XVIII w. istniał kult Matki Boskiej Śnieżnej – Różańcowej, w Opatowcu od XVII w. – Matki Boskiej Śnieżnej⁵⁹, w Janowie Lubelskim od XVII w. rozwijał się kult Matki Boskiej związany z objawieniami⁶⁰. W Opolu Lubelskim w parafii prowadzonej przez pijarów obok kultu Matki Boskiej, był bardzo żywy kult Jezusa Ukrzyżowanego⁶¹. W świątyni należącej do reformatów w Kazimierzu Dolnym znajduje się obraz Zwiastowania NMP słynący od XVII w. łaskami⁶².

Ośrodkiem kultu świętych wokół błogosławionego Sadoka wraz z 48 Męczennikami zamordowanymi przez Tatarów, był klasztor dominikanów w Sandomierzu⁶³. Kult św. Barbary rozwijał się na Karczówce u bernardy-

⁵⁷ Por. M. Derwich, *Benedyktyński klasztor...*, dz. cyt., s. 519.

⁵⁸ Por. J. Jastrzębski, *Klasztor Świętego Krzyża na Łyscu*, Kielce 1983, s. 14; M. Derwich, *Łysogórski ośrodek pielgrzymkowy w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Zarys problematyki*, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 283 i nn.; R. Skrzyniarz, „*Kazania świętokrzyskie*” a duszpasterstwo benedyktynów łysogórskich..., dz. cyt., s. 76.

⁵⁹ Por. A. Witkowska, *Ośrodki kultu maryjnego na terenie diecezji kieleckiej*, w: *Księga jubileuszowa stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*, Kielce 1986, s. 271–272.

⁶⁰ Por. *Diecezja Lubelska...*, dz. cyt., s. 192.

⁶¹ Por. tamże, s. 263.

⁶² Por. tamże, s. 285.

⁶³ Por. F. Stopka, *Męczennicy sandomierscy – legenda i rzeczywistość*, „*Nasza Przeszłość*”, 80 (1993) s. 78–79.

nów i był on związany z górnictwem funkcjonującym w regionie Gór Świętokrzyskich. U bożogrobców w Skaryszewie funkcjonował kult św. Jakuba Większego – patrona zakonu i tamtejszego kościoła⁶⁴.

W sanktuariach prowadzonych przez zakony można było uzyskać odpusty, których nie posiadały inne kościoły parafialne. Zakony starały się o uzyskanie jak największej liczby odpustów dla swoich kościołów, a szczególnie dla tych, w których znajdowały się sanktuaria. Benedyktyni posiadali odpusty związane z relikwiami Drzewa Krzyża Świętego, zaś bożogrobcy z kultem Grobu Bożego.

W kościołach prowadzonych przez franciszkanów i dominikanów była możliwość zyskania odpustów, którymi hojnie obdarowywali papieża i biskupi przy różnych okazjach. Mendykanci propagowali kult rodzimych świętych i związanych z tym praktyk pątnicznych⁶⁵.

4. Duszpasterstwo w zakonach żeńskich

Ważnym elementem duszpasterstwa zakonnego była opieka duszpasterska nad zakonami żeńskimi. Liczne zakony męskie miały swoje żeńskie odpowiedniki (benedyktynki, bernardynki, norbertanki, dominikanki, franciszkanki [klaryski]), w których byli kapelanami. Sprawowali dla sióstr zakonnych liturgię, głosili odpowiednie nauki i udzielali opieki duchowej oraz sakramentów. Nie zawsze jednak było to możliwe i opiekę duszpasterską nad zakonnkami sprawowali zakonnicy z innych zakonów, a także księża diecezjalni.

W Chęcinach były dwa domy zakonne, a mianowicie franciszkanów i klarysek. Franciszkanie prowadzili opiekę duszpasterską u sióstr, dlatego też jeden z zakonników był spowiednikiem PP Franciszkanek⁶⁶. W 1812 i 1813 r. spośród czterech księży, jeden był ich spowiednikiem⁶⁷. W związku z likwidacją klasztoru franciszkanów biskup kielecki Wojciech Górski wystąpił do władz, aby te pozwoliły na ulokowanie dwóch zakonników w domu koło klasztoru

⁶⁴ Por. A. Witkowska, *Wezwania św. Jakuba Większego Apostoła w diecezji krakowskiej w średniowieczu*, w: *Kult św. Jakuba Większego Apostoła w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. R. Knapiński, Lublin 2002, s. 120.

⁶⁵ Por. A. Witkowska, *Przemiany XIII wieku (1198–1320)*, w: *Chrześcijaństwo w Polsce. Zarys przemian 966–1979*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1992, s. 107.

⁶⁶ Por. ADK, Akta Zakonu OO. Franciszkanów w Chęcinach. R. 1801–1865, sygn. OK-44/1, k. 10.

⁶⁷ Por. ADK, Akta Zakonu OO. Franciszkanów w Chęcinach. R. 1801–1865, sygn. OK-44/1, k. 10, 14–15.

PP Franciszkanek, które potrzebowały spowiednika i kapelana⁶⁸. Władze 4 maja 1918 r. wyraziły zgodę na pozostawienie dwóch zakonników do obsługi duszpasterskiej zakonnicy i więzienia⁶⁹, którym stał się były klasztor franciszkanów.

5. Prowadzenie szkół i szpitali

Wpajanie zasad chrześcijańskich dokonywało się w szkołach parafialnych prowadzonych przez zakony, gdzie nauczano młodych chłopców podstawowych prawd wiary, pacierza, kilku psalmów w języku łacińskim, znajomości łaciny, czytania i pisania oraz śpiewu pieśni kościelnych⁷⁰. Nauczycielami byli zakonnicy lub rektorzy nie będący członkami zakonu.

Benedyktyni łysogórscy dbali o szkoły już istniejące lub zakładali nowe⁷¹, oddziałując tym samym na życie wiejskiej społeczności. Również paulini prowadzili szkołę parafialną, w Beszowej. Szkołę elementarną prowadzili franciszkanie w Nowym Korczynie, która została zlikwidowana 7 kwietnia 1817 roku⁷².

W Opolu Lubelskim pijar o. Ignacy Konarski założył szkołę rzemiosł (pierwszą szkołę zawodową w Polsce i jedną z pierwszych w Europie). W 1804 r. została ona przekształcona przez o. Celestyna Tyszyńskiego w gimnazjum humanistyczne. Później – aż do kasaty (1864) – pijarzy prowadzili przy nowicjacie tylko tzw. szkolnictwo wydziałowe⁷³. Dobrze funkcjonującą szkołę posiadali kanonicy laterańscy w Kraśniku, gdzie przed 1831 r. uczyło się 20 uczniów „kosztem księży utrzymywanych”⁷⁴.

Prowadzeniem szkoły zajmowały się benedyktynki sandomierskie, które rozpoczęły edukację dziewcząt w 1616 r i prowadziły ją do 1865 roku⁷⁵. Reorganizacja szkoły została przeprowadzona w 1807 r. Ksieni U. Kuczkowska w odpowiedzi do Urzędu Cyrkularnego w Radomiu napisała, że benedyktynki

⁶⁸ Por. tamże, k. 32v.

⁶⁹ Por. tamże, k. 60.

⁷⁰ Por. A. Karbowski, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich*, t. 1, Petersburg 1898, s. 195–199.

⁷¹ Por. M. Derwich, *Szkoły w dobrach i parafiach opactwa łysogórskiego, w: Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy*, red. W. Iwańczak, K. Bracha, Kielce 1997, s. 50–66.

⁷² Por. ADK, Akta Zakonu OO. Franciszkanów w Korczynie R. 1798–1869, ADK, sygn. OK-44/3, k. 17.

⁷³ Por. *Diecezja Lubelska...*, dz. cyt., s. 263.

⁷⁴ K. Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników...*, dz. cyt., s. 109.

⁷⁵ Por. A. Szylar, *Działalność oświatowa benedyktynek sandomierskich w latach 1616–1865*, Lublin 2002, s. 63.

są zobowiązane „do bezpłatnej edukacji pańienek wszelkiego stanu” i taką działalność prowadzą, lokal szkolny jest obszerny i po wykonaniu prac remontowych jest w stanie pomieścić ponad 20 dziewcząt⁷⁶. Wówczas powołano „instytut edukujący dla pańienek stanu szlacheckiego”, a placówka uzyskała statut „szkoły wyższej” i składała się z klasy pierwszej i drugiej. Ksieni została zobowiązana do zatrudnienia w szkole zakonnice, które w 1808 r. zdały egzamin dopuszczający do nauczania dziewcząt. Oprócz szkoły wyższej utrzymano również elementarną⁷⁷. W 1814 r. szkoła benedyktynek została powiększona ze względu na wzrost liczby uczennic. Koszty prowadzenia i utrzymania szkoły pokrywały w części uczennice, a w części klasztor⁷⁸. Do 1807 r. benedyktyнки nauczały w prowadzonej przez siebie szkole języka polskiego z podziałem na naukę czytania i pisania, rachunków, podstawy języka niemieckiego, naukę gry na instrumentach oraz robót kobiecych. Po reformie siostry uczyły religii i moralności, gramatyki języka polskiego, niemieckiego i francuskiego, rysunków, geografii, historii, arytmetyki i robót kobiecych. Prawdopodobnie dziewczęta nie pobierały gry na fortepianie, gdyż były to zajęcia nadobowiązkowe i uczyły się tylko te, które wniosły stosowną opłatę⁷⁹.

Obok szkolnictwa zakony zajmowały się od średniowiecza prowadzeniem szpitali (przytułków) dla ubogich.

Przy kościele dominikanów w Janowie Lubelskim istniał szpital dla ubogich⁸⁰. Również przy kościele parafialnym w Opolu Lubelskim prowadzonym przez pijarów istniał szpital dla ubogich, a przy nim kaplica Ducha Świętego. W XVIII w. budynek był już murowany i mógł pomieścić 12 pensjonariuszy. Funkcjonował jeszcze w XIX wieku⁸¹. Kanonicy krańniccy prowadzili szpital erygowany jeszcze w 1531 r., w którym w 1831 r. przebywało 20 ubogich⁸².

* * *

Podsumowując należy stwierdzić, że na terenie nowo powstałej diecezji kieleckiej, w latach 1805–1818 działało kilkanaście zakonów męskich i 6 domów zakonów żeńskich, które swoimi korzeniami w większości sięgały średniowiecza. Posługę duszpasterską pełnili w niej zakonnicy z następujących zakonów: bartoszkowie (komuniści), benedyktyni, bożogrobcy, cystersi, domi-

⁷⁶ Tamże, s. 75.

⁷⁷ Por. tamże, s. 75–76.

⁷⁸ Por. tamże, s. 79.

⁷⁹ Por. tamże, s. 94.

⁸⁰ Por. *Diecezja Lubelska...*, dz. cyt., s. 192.

⁸¹ Por. tamże, s. 263.

⁸² Por. K. Łatak, *Kongregacja krakowska kanoników...*, dz. cyt., s. 109.

nikanie, filipini, franciszkanie, bernardyni, reformaci, kanonicy laterańscy, norbertanie, paulini i pijarzy. Na istniejące 22 dekanaty w diecezji kieleckiej w latach 1805–1818, tylko w czterech (kunowskim, kurzelowskim, przytyckim i żarnowieckim) nie było żadnych klasztorów i domów zakonnych męskich i żeńskich⁸³. Zakony męskie prowadziły działalność duszpasterską na terenie swoich parafii – jeżeli takowe posiadały – ale także spotykamy je w parafiach prowadzonych przez księży diecezjalnych. Zakony uczestniczyły w życiu duszpasterskim diecezji kieleckiej poprzez sprawowanie liturgii, sakramentów, nauczając wiernych w głoszonych kazaniach i naukach duchownych (misje, rekolekcje). W prowadzonych przez nie placówkach funkcjonowały bractwa, szkoły oraz szpitale, natomiast franciszkanie i norbertanie zajmowali się duszpasterstwem siostr zakonnych ich gałęzi żeńskiej (klaryski, norbertanki). Kościoły zakonne były miejscem kultu pasyjnego, maryjnego i świętych najczęściej związanych z zakonem, a niektóre z nich, m.in. na Świętym Krzyżu, były już od średniowiecza miejscem kultu pątniczego. Zakony wtopiły się w funkcjonowanie diecezji i jak od wieków czynnie działały duszpastersko.

Niestety już w 1819 r. nastąpiły kasaty większości z tych klasztorów, powodując zubożenie życia pastoralnego Kościoła lokalnego.

Tab. 1. Klasztory i domy zakonne męskie na terenie diecezji kieleckiej według dekanatów w latach 1805–1818

Dekanat	Miejscowość	Zakon	Data powstania placówki
1	2	3	4
Bodzentyński	Święta Katarzyna Święty Krzyż	bernardyni benedyktyni	1477–1814 ok. 1106–1138
Chęciński	Chęciny	franciszkanie	1368
Chodelski	Kazimierz Dolny Opole Lubelskie	reformaci pijarzy	1627 1743
Kielecki	Kielce Karczówka	bartoszkowie (komuniści) bernardyni	1726 1630

⁸³ Zobacz tabele.

1	2	3	4
Kije	Krzyżanowice Piotrkowice Pińczów Pińczów Szaniec Wrocieryż	norbertanie bernardyni paulini reformaci kameduli bożogrobcy	1162 1634 1449 1683 1722 1394
Koprzywnicki	Koprzywnica Sandomierz Sandomierz	cystersi dominikanie reformaci	1185 1226 1672
Opatowiecki	Nowy Korczyn Opatowiec	franciszkanie dominikanie	1257 1283
Opatowski	Opatów	bernardyni	1467–1472
Opoczyński	Smardzewice Studzianna Sulejów Wielka Wola	franciszkanie filipini cystersi bernardyni	1639 1673–1674 1176–1177 1686
Pacanowski	Beszowa Kurozwęki Rytwiany Stopnica	paulini kanonicy laterańscy kameduli reformaci	1421 1487 1617 1633
Połaniecki	Klimontów	dominikanie	1613–1617
Radomski	Mniszek Radom Radom Skaryszew Wąchock	cystersi bernardyni pijarzy bożogrobcy cystersi	w l. 1374–1408 – benedyktyni, od 1462 cystersi 1468 1737 1170–1187 1179
Skrzyński	Kazanów	bernardyni	1618
Solecki	Solec nad Wisłą	reformaci	1627
Urzędowski	Kraśnik Puszcza Solska	kanonicy laterańscy franciszkanie	1468 1644
Zawichojski	Zawichost	franciszkanie	1257
Zaklikowski	Janów Lubelski Józefów nad Wisłą	dominikanie bernardyni	1660 1691
Zwoleński	Sieciechów Wysokie Koło	benedyktyni dominikanie	ok. 1150 1681

Tab. 2. Zakony żeńskie na terenie diecezji kieleckiej w latach (1805–1818)

Dekanat	Miejscowość	Zakon	Data powstania placówki
Bodzentyński	Święta Katarzyna	bernardynki	od 1814
Chęciński	Chęciny	klaryski	ok. 1643
Kije	Busko	norbertanki	ok. 1190
Koprzywnicki	Sandomierz	benedyktynki	1615
Opoczyński	Drzewica	bernardynki	od 1770 do 1814
Radomski	Radom	benedyktynki	1618–1627

Zusammenfassung

ORDEN IN DER DIÖZESE KIELCE ZWISCHEN 1805–1818

Die Diözese von Kielce wurde 1805 erigiert und 1807 gegründet. Sie existierte nur sehr kurz, denn schon 1818 wurde sie liquidiert. Auf dem Gebiet der neu geschaffenen Diözese Kielce wirkten zwischen 1805–1818 ein Dutzend Männerorden und 6 Häuser von Frauenorden, die von ihren Wurzeln her in der Mehrzahl bis ins Mittelalter zurückreichten. Die Seelsorge wurde von Ordensleuten der folgenden Orden versehen: Bartoschkowie, Benediktiner, Grabritter, Zisterzienser, Dominikaner, Oratorium des Hl. Philipp Neri, Franziskaner, Franziskaner-Minoriten, Augustiner Chorherren, Prämonstratenser, Pauliner und Ordo Scholarum Piarum. Von den 22 Dekanaten der Diözese Kielce gab es zwischen 1805–1818 nur 4, in denen es überhaupt keine Klöster und Häuser von Männer oder Frauenorden gab. Die Männerorden führten die Seelsorge in ihren Pfarreien, wenn sie solche besaßen, aber ebenso treffen wir sie in den Pfarreien, die von Diözesanpriestern betreut werden. Die Orden nahmen in der Seelsorge der Diözese teil durch die Feier der Liturgie, Sakramentenspendung, Unterweisung, Verkündigung sowie in geistigen Unterweisungen (Missionen, Exerzitien). In den von ihnen geführten Seelsorgeeinheiten gab es Bruderschaften, Schulen und Krankenhäuser. Die Franziskaner und Prämonstratenser hingegen kümmerten sich um die Seelsorge der Ordensschwestern ihres Frauenzweiges (Klarissen, Prämonstratenserinnen). Die Ordenskirchen waren ein Ort des Passions und Marienkultes sowie des Kultes von Heiligen, die sehr häufig mit dem Orden verbunden waren. Einige von ihnen, wie z.B. das Heilige Kreuz waren schon im Mittelalter Pilgerorte. Die Orden fügten sich sehr harmonisch in die Diözese ein und wie schon über die Jahrhunderte hinweg, nahmen sie aktiv an der Seelsorge teil. Leider wurde schon 1819 die Mehrzahl dieser Klöster gewaltsam aufgehoben, was zu einer Verarmung der Seelsorge der Lokalkirche führte.

Dr Ryszard SKRZYNIARZ – ur. w 1964 r. w Bielinach. Studia ukończył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, tam również uzyskał stopień doktora w 1998 r. Od 1993 r. pracownik KUL-u; od 1995 r. w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL na stanowisku adiunkta i redaktora czasopisma „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”. Dotychczas ukazało się 75 jego publikacji z zakresu historii średniowiecza, historii Kościoła, hagiografii, dziejów zakonów i ich duchowości, duszpasterstwa i dorobku kulturowego, historii bibliotek i archiwistyki, a także kaznodziejstwa średniowiecznego. Jest autorem książki „*Kazania świętokrzyskie*”. *Przepowiadanie w XIII wieku*, Lublin 2001.